

Bibliai tanulmányok.

IV.

AZ ÚJ SZÖVETSÉGI IRATOK TÖRTÉNETE.

I. Fejezet.

1. §. Az új testamentum részei, neve.

A mi jelenlegi új testamentumunk 27 külön iratból áll. Ezeket az iratokat közönségesen részint evangéliumi, részint apostoli iratoknak szoktuk nevezni. Evangéliumi iratoknak nevezük azokat, melyekben Jézusnak élete, tettei, tanítása, születése, fellépése, halála, feltámadása, mennybemenetele, valamint az apostoloknak az ő mennybemenetelig terjedő munkássága van előadva. Apostoli iratoknak pedig azokat nevezük, a melyek az apostoloknak és Jézus más első tanítványainak az ő mennybemenetele utáni működéseit tárgyzzák.

A mi új testamentumi gyűjteményünkben evangéliumi irat négy van, a melyek a Máté, Márk, Lukács és János nevérol vannak elnevezve. Ez a négy irat már régi időtől fogva az új testamentumi irat-gyűjtemény elején áll, s egyes régi kéziratok (codexek) kivételével majdnem abban a rendben, a mint jelenleg vannak. Ilyen rendben állanak a nevezetesebb kéziratokban, melynek a vaticáni, alexandriai és sinai codexek; továbbá a vulgátában és a mai élő nyelvekre tett fordításokban. Ez általánosán ismert rendtől eltérőleg állanak egy néhány régi latin fordításban ¹⁾, a cantabrigiensis codexben és a góth fordítás kéziratában. Ez utóbbiban Máté után János, utána Lukács következik, Márk leghátul áll. Egy latin fordítás szerint a következő sorban állanak: Máté, János, Márk, Lukács. Origenes és a Cureton által 1858-ban kiadott syr fordítás szerint pedig ily rendben vannak: Máté, Márk, János, Lukács. ²⁾

A 4 evangélium.

¹⁾ Vercell, Veron., Corbejensis, Brix., Palat., Monac, Italiae.

²⁾ Credner, Gesch. d. N. T. Kanon, S. 92, 93. 393.

Apostoli irat van az új testamentumban 23. Ezekből egyik történeti irat, a mely némely apostoloknak és a keresztény vallás más prédikátorainak munkásságát, s viszontagságait adja elé Jézus mennybemenetelétől a Pál római fogságáig. E történeti irat az Apostolok cselekedete (πραξεις τῶν ἀποστόλων), a mely nem egyéb a Lukács evangéliuma folytatásánál.

Ezután következik 21 levél. Még pedig:

1) Pálnak neve alatt van 13. Ebből 9 keresztény egyházakhoz van intézve, u. m. egy a rómaiakhoz, kettő a korinthusiakhoz, egy a galatabeliekhez, egy az efézusiakhoz, egy a filippibeli-ekhez, egy a kolossebeliekhez, kettő a thessalonikabeliekhez. Ezek után négy olyan levél áll, a mely egyesekhez szól, u. m. kettő Timotheushoz, egy Titushoz és egy Filemonhoz. Ezek közül a rómaiakhoz, a korinthusiakhoz és a galatákhoz irt leveleket nagy leveleknek, a többi egyházhoz irtakat kisebb leveleknek, az egyesekhez irtakat pedig pásztori leveleknek szokták közönségesen nevezni.

2) A Pál 13 levele után van egy a zsidókhoz irt névtelen levél, mely a mi gyűjteményünkben hibáson szintén a Pál neve alatt áll.

3) Ezek után következik az ugynevezett 7 katholikus (=átalános) levél, még pedig Jakabnak egy levele, Péternek kettő, Jánosnak három és Judásnak egy.

4) Végül áll Jánosnak a Mennyei Jelenésekről irt könyve, a melyet prófétaí könyvnek szoktak nevezni; de a mely éppen oly célból volt írva, mint a Jakabé vagy a Judásé, s ennélfogva a levelek közé tartozik.

A mi már az apostoli iratok rendjéti, ezek közül a Cselekedetek könyve nem áll mindenütt abban a rendben, a mint a mi új testamentumunkban. Némely kéziratokban vagy a Pál levelei után ¹⁾, vagy pedig a katholikus levelek után áll. A zsidókhoz irt levél némely legrégebbi görög kéziratban a Pál levelei között áll, még pedig az egyházakhoz intézettek és a pásztori levelek közt. A Luther fordításában a Pál levelei után áll még a Péter két levele, azután a János 3. levele, és csak azután következik a zsidókhoz irt levél, a Jakab levele előtt. A katholikus levelek a legrégebbi és

¹⁾ Tischendorfi Nov. Test. graece ex Sinaitico codice. Lipsiae 1865.

legfontosabb görög kéziratokban mindjárt a Cselekedetek könyve után állanak a Pál levelei előtt ¹⁾.

A fennebb elé számlált evangéliumi és apostoli iratok gyűjteményét a régi egyház két neven nevezte. Nevezte evangéliumi (τὰ ευαγγελικά) és apostoli iratoknak (τὰ ἀποστολικά); vagy más neven evangéliumnak (τὸ εὐαγγέλιον) és apostoloknak (οἱ ἀπόστολοι). Tertullian szerint már a 3-ik száz év elejétől kezdve egy gyűjteménynek tekintették az egészet, s mintilyent, a latin egyházban *Novum Testamentum* nak nevezték. ²⁾ Ma közönségesen új testamentumnak ³⁾, vagy új szövetségnek (ἡ καινὴ διαθήκη) hívjuk, amaz új tudomány alapján, a melyet Jézus tanított, s a mely által mintegy új viszonyba lépett az emberiség Istennel.

És itt önkénytelen felmerül az a kérdés: vajjon, midőn Jézus tudományát és elveit felállította, nem gondskodott-e egyszermind arról is, hogy azokat leírja, vagy másokkal leírassa? az az, hagyott-e Jézus hátra valamit írásban, vagy nem? Ha nem, akkor kik és micsoda nyelven irták le az ő elveit, tudományát? Hiteles-e mindenik új testamentumi irat? Kik irták a jelenlegi új testamentumi könyveket? Mikor, minő körülmények közt jöttek azok létre? Kiknek számára irták szerzőik? Melyek a hiteles iratok, melyek az utándolgozatok, s melyek a hamis iratok? Melyek a legrégebb új testamentumi iratok, s hogy állottak elé a többiek koronként? E kiváló fontosságú kérdésekre megfelelni tűztem feladatombul „a új szövetségi iratok története“ czimű jelen tanulmányomban. Jól ismerem a feladat nehéz voltát, midőn e fontos kérdések megoldásához fogok. De azt is tudom, hogy e nehézségek önként elfognak hárujni, ha az idő és események rendét azok kezdetétől kezdve szorosán megtartjuk és követjük, s nem előzzük meg a későbbi eseményekkel a korábbiakat, mint azok a régibb és újabbkori theologusok tevék, a kik pusztán a hagyomány iránti kegyeletből legelébb is az evangéliumi iratokon kezdték vizsgálódásaikat.

¹⁾ Lachmann, Tischendorfi N. Test. Gr. ed. 7-ma critica. Lipsiae, 1859.

²⁾ Tertullian adv. Prax. 15, 20. adv. Marc. IV, 1.

³⁾ Elég hibáson, mert a Testamentum szó hagyományt jelent, s nem felel meg a zsidó כְּרִיתָא és a görög διαθήκη szavaknak, a melyek isten és ember közti „szövetséget“ fejeznek ki.

Mi ezektől eltérő rendet fogunk követni. Legelőször is megvizsgáljuk Jézusnak fellépését, célját, törekvését. Azután a keresztény vallás terjedését, az egyes hittérítők működéseit, s az e működés közben kifejtett levéllírodalmat vesszük tekintetbe. És csak azután térünk rá a történeti könyvekre, a melyek már nem a helyzet és viszonyok sürgős volta által előidézett alkalmi iratok, hanem a tudakozódás, vizsgálódás és megfontolás eredményei, s mint ilyenek későbbi keletűek.

2. §. Jézus fellépése, célja, törekvése.

Jézus idejében a zsidó vallás meg volt dermedve. Elvesztette volt már mindazt az ellevenséget, melegséget és szellemiséget, a mit a fogság idejében élt próféták abba beleleheltek. A büszke farizeus előtt az ősvallás rideg scholasticismussá vált, a mely nem tudta őt többé erkölcsi és honfi érzelmekre gyulasztani. Ennek következtében a farizeus casuistává és szűkkeblű felekezetiesé lön. A sadduceus egyetemességet játszott, a nélkül, hogy annak célját és rugóit érezte volna. Valósággal pedig a hasznossági elvnek hódolt. A vallást arra használta, hogy általa ez elvet érvényesítse, még pedig nem a szabadság, hanem a vallásos közönyös-ség szempontjából. Az essenus fő sulyt az asketai életre fektetett. Szakitott a világgal és az emberekkel. Tőlök elzárkozott, pedig a társadalommal való szakítást se szükségesnek, se hasznosnak nem tekintette. Az üdvözülés külső eszközeinek semmi becsét nem tulajdonított. Azt hitte, hogy az idők gonoszságait vezeklés által elháríthatja. S ez által belesülyedt a mysticismusba és megzavarta értelmi természetét. A hellenisták egy része igen belemerült az anyagiasságba. A más része pedig beszíva a külföld bölcsészetét, speculativ jellemet öltött fel. Még a tiszta vallásos igazságot is symbolumnak tekintette, és ilyenformán hitehagyottá lön az ősvallás iránt. Az öszszes zsidó nép pedig a hajdani fényes multból alkotott és képzelt jövőjének élt. S mig ennek élt, a jelent használatlan szalasztotta el. Hiányzott tehát a zsidó nép életéből a jelen, a mi a multat a jövővel öszszekösse, s a minek a multtal való egybeköttetése alapján biztosabb jövőt lehetett volna varázsolni. Csupán néhány egyes jobbak, mint az öreg Simeon, s keresztelő János vették kellő tekintetbe a jelent. Csupán ezek kebelében élt egy ennek alapján kifejtett jobb jövő iránti élénk remény.

Ily viszonyok közt, a népnek ily gondolkozása módja és az

A judeai pártok állása.

Jézus fellépése, célja.

egyes pártoknak ilyen állása közt lépett fel Jézus, hogy nemzetének új irányt adjon, vallásába meleget leheljen, s azt a lélek kívánalmaival megegyeztesse. Nem alapított ő külön egyházat, nem hirdetet új hitformát. Még az ősvallás külsőségeit se törölte el forma szerint. Azokat érintetlen hagyta, hogy magokra omoljanak össze. Előtte a lényeg volt a fő dolog, s ennek mindenkori szemelött tartásával még is új szövetséget alapított. Megalapította az igazság és kegyelem országát.

Midőn Jézus a honfiai közt meglazult vallásos élet elevenítésére és szellemiesítésére fellépett, legelőbb is kijelentette: „Nem gondoljátok, hogy jöttem a törvénynek és prófétáknak eltörlésére. Nem jöttem, hogy eltöröljem, hanem inkább, hogy betöltsém.“¹⁾ Azután tudtára adta honfiainak, hogy az az ország, mely után az izraeli fiai oly hönsovárogtak, elérkezett. Szerinte ez az ország, nem e világból való volt. S mégis jelen világi ország volt. Honfiainak lelkét a jelenkor követelményeire irányozta. Kimondotta, hogy csak úgy mehetnek be az Isten országába, ha a jelenben őszintén megbánják bűneiket, s igazán hisznek és élnek.

Ámde Jézus ez irányban és szellemben nem csupán élőlőszóval munkált. Egész élete és minden tette valóstítása volt az általa elhíntett reform-eszméknek. Halála pedig mintegy pecséte lett az ő elvei igazságának az emberiségre nézve.

3. §. Jézus semmit se hagyott hátra írásban.

Jézusnak nem volt célja külön vallásrendszert alapítani. Az ő minden törekvése oda volt irányulva, hogy szavai és élete által az emberek észére és szívére hasson, s következőleg a benső életet felkeltse. Ezért nem is hagyott hátra írásban semmit; mert ő csupán élőlőszóval és példájával tanított. A mi Jézus tanításaiban legjellemzőbb, ez az, hogy ő isnerve az igazságnak erejét és életre valóságát, csupán elhíntette azt az emberi lélekben, a mag kifejlését Istenre, a szellemi aratás urára bizta.

Ha Jézus tanításait írásban foglalta volna, akkor valószínűleg eleje lett volna véve annak a sok czivódásnak, a mi az ő nézetei s az új testamentumi iratok tartalma és hitelessége felett eleitől fogva folyt. De ekkor egyfelől hihetőleg más egyénné is vált volna annál, a milyennek mi őt ismerjük; másfelől nem is lett volna

¹⁾ Mát. 5, 17.

ekkor szükség a többi új testamentumi iratokra. Ez feleslegessé tette volna azokat.

Azt könnyen meglehet fogni, hogy egy törvényadó, mint Mózes, a legkisebb részletekre kiterjedő törvényt ad népének; vagy hogy egy philosophus írásba teszi rendszerét azért, hogy annak érvényt szerezzen. De hogy Jézus, a kinek éppen nem a volt a célja, hogy szövevényes törvénykönyvet adjon népének, hanem az, hogy az embereknek az igazság, szeretet és újult szellem által útát mutasson az égbe, — iratokat szerkeszteszen, azt nem lehet felfogni. S részint ezek, részint pedig az a körülmény, miszerint egyfelől Jézusnak semmi irata nem maradt fenn; másfelől az egyes új testamentumi írók se tesznek említést ilyennek létezéséről, kétségtelenné teszik előttünk azt, hogy Jézus semmit sem irt.

Van ugyan egyetlen egy helyen Eusebiusnál említés téve Jézusnak egy leveléről, a melyet ő állítólag Abgarus edessai királynak hozzá intézett levelére irt volna, s a melyet Eusebius az edessai irattárban levő syr eredetiből fordított le és bocsátott közre görög nyelven Egyház-története I-ső könyve 13-ik fejezetében. ¹⁾

¹⁾ Abgarus az osrhoëni birodalomban (Kr. e. 137—Kr. u. 216) Édes-sában uralkodott 28 királynak volt uralkodói neve. A monda szerint ezek egyike, Abgarus Uchomo, Augustussal és Tiberiussal egy időben élt, s Krisztussal levezett, sőt Jézus neki a képét is elküldötte. Érdekesnek tartom e mondaszerű levelezést szóról-szóra közölni Eusebius után hí fordításban úgy, a mint alább következik:

(Abgarus király levele, melyet ő Jézushoz küldött Jeruzsálembe, szolgájától Ananiustól.)

„Abgarus edessai király Jézusnak, a Jeruzsálemben megjelenő jó üdvözítőnek, üdvözlötlet.

„Értesültem arról, hogy te a halandók egységét minden gyógyszerek és növények nélkül adod vissza. Különösen a mint a hír mondja, te a vakoknak visszaadod a látását, a bénákat lábaikra állítod, a bélpoklosokat megtisztítod, a tisztátalan lelkeket és démonokat kiűzöd, a kik hosszas ideig betegeskedtek, meggyógyítod és a halottakat feltámasztod. Midőn én mindezeket rólad hallottam, e két dolog jutott eszembe: vagy Isten vagy, ki az égből leszállva teszed ezeket; vagy Istennek fia vagy, ki ezeket cselekszed. Ez okból jelen hozzád irt levelemben kérlek, ne terheltessél hozzám jőni, hogy gyógyíts meg abból a betegségből, a melyben szenvedek. Mert azt is észrevettem, hogy a zsidók ellened zúgnak, s téged meg akarnak alázni. Az én városom kicsiny ugyan, de kellemes és elég nagy mind a kettőnk számára.“

(Jézusnak Abgarushoz intézett levele, melyet a király szolgájától küldött el.)

„Boldog vagy Abgarus, hogy látatlanul is hittél bennem. Mert irva van

Azonban régen elismert dolog már az, hogy e levelek nem hitelesek, hanem apocryphok, és úgy csúsztak be a syr egyházba. ¹⁾

A későbbi időben is voltak még egyes iratok, a melyek Krisztus neve alatt forogtak a keresztények kezei közt. De ezek elvesztek. Az egyházi írók munkáiból úgy látszik, hogy ezeket egyes eretnek pártok szerkesztették, s erősen látszott rajtok, hogy nem hitelesek, a miért nem is tulajdonítottak ezeknek semmi tekintélyt az egyházban. Ezek ellen szólal fel egy helyen Augustinus ²⁾, a honnan azt látjuk egyfelől, hogy ezek varázslatot tartalmaztak, s levél alakjában Péterhez és Pálhoz szólottak; másfelől nem igényelték azt, hogy ezeket Jézus írta volna. ³⁾

4. §. Jézus írás helyett tanítványokat választ az evangelium hirdetésére.

Miután tehát Jézus nem akart új vallás-rendszert állapítani meg, ennél fogva nem is volt szükség arra, hogy ő írjon. Előtte nyilvános tanításra elégségeseknek tűntek fel a Mózes törvénye és a próféták iratai. De hogy az ő szelleme és elvei ne tűnjenek el nyomtalanul halála után, tanítványokat választott maga mellé, az evangeliumok szerint tizenkettőt ⁴⁾, nem azért, hogy írókká váljanak, mert erre kevés kivétellel képtelenek is voltak; hanem azért, hogy egy-egy kis körben élő szóval terjeszszék az ő tanításait.

Ámbár a tanítványok sem voltak mentek koruk előítéleteitől, mindazáltal mint egyszerű műveletlen emberek más osztálybeliekénél alkalmasabbak voltak a Jézus által lelkökbe öntött igazság befogadására és tovább adására. E műveletlenségök magyarázza meg

rólam, hogy a kik láttak, nem hisznek bennem; a kik pedig nem láttak, hisznek és élnek. A mi levelednek azt a részét illeti, hogy hozzád menjek, tudd meg, hogy nekem e vidéken be kell töltenem mindeneket, s miután betöltöttem, vissza kell térnem ahoz, a ki küldött. Azonban felmenetelem után elküldöm tanítványaim valamelyikét, hogy tégedet meggyógyítson, s mind neked, mind a veled levőknek életet adjon.“

E levél után azt jegyzi meg Eusebius, hogy a syr szövegből úgy látta, hogy Jézus felmenetele után csakugyan el is küldötte Taddeust, a hetven tanítvány egyikét. Eusebii Hist. Eccl. lib. I, c. 13.—Apocryphal New Test. London. 1820.—Fabr. Cod. Apocr. I. p. 316.

¹⁾ Grabe, Spicileg. Patrum, I. p. 1. Fabr. Cod. apocr. N. T. I. p. 316.

²⁾ De consensu evangelistarum, I, 9. 10.

³⁾ Fabr. Cod. apocr. N. T. p. 303.

⁴⁾ Ugy látszik, hogy ez a tizenkettős szám symbolikus jelentménnyel bírt, elébb egy kis körben képződött ki, csak azután terjedt el.

azt, hogy Jézusnak sok mély eszméit nem értették meg. Ez magyarázza meg azt is, hogy ők a Jézus elveiben, s elvei által való hitet csak hamar a Jézusban való hitté változtatták át a nagy mester halála után.

A Jézus közvetlen tanítványai által eleinte hirdetett evangélium nem volt a zsidó vallással ellenkező tan, hanem éppen, mint Jézusnál, az ő vallásnak betöltése. Ők nem kívántak honbaitól új hit-elveket, csupán azt, hogy ismerjék el Jézust messiásnak (ὅτι κύριος ἐστὶν ὁ Χριστός), ¹⁾ vagy is higgyenek benne, s higgyék, hogy a dolgok hamar elmúlnak és ő újra eljövend eleveneket és holtakat megítélni, s birodalmát felállítani. Koruk közönséges szokása szerint és nagy mesterök példáját követve eleinte kizárólag ők is szóval és tettel tanították az evangéliumot és Jézus messiasságát. A helyett, hogy tanításaikat írásba foglalták volna, szerteszét jártak Jeruzsálemben és a vidékén, s tüzes nyelvvel hirdették Jézus messiasságát, valamint azt az igazságot, jótékonyt és szeretetet, a melyre őket Jézus felhívta, s a melynek ők szemtanúi voltak. A kik az általuk tanított tudományt hitték, azokat megkeresztelték, s az isten országa polgárai közé felvették. És így egyszerű prédikálás által megvetették a keresztény egyház alapját.

5. §. A tanítványok eleinte csupán élőszóval hirdetik az evangéliumot.

A Jézus első tanítványainak működése eleinte csak Jeruzsálembre és vidékére szorítkozott ²⁾. Nekik a zsidókhöz és a synagógához való viszonyuk eleinte semmit se változott. Megtartották a szokott ünnepeket, ³⁾ a böjtöket. ⁴⁾ Együtt imádkoztak a zsidókkal a jeruzsálemi templomban ⁵⁾. Fogadásokat tettek ⁶⁾. Gyermekeiket körülmetélték ⁷⁾ és magokat zsidóknak (Ἰουδαῖοι) ⁸⁾ nevezték. Egy szóval boldogok voltak a törvény alatt (εὐσεβεῖς κατὰ τὸν νόμον) ⁸⁾. Az a szabadság, a melylyel őket Jézus szabadokká tette, eleinte homályban maradt előttök. Ez csak akkor lön érthetővé, midőn

¹⁾ Csel. 9, 22. V. ö. 2, 36. 5, 42. 8, 4. 11, 20. 13, 32. stb. — ²⁾ A 12 apostol közül csak Péterről (Gal. 2, 11.) és Jánosról van tudomásunk, hogy Palestinán kívül jártak. Ők ugy gondolkoztak, hogy először zsidónak (Ἰουδαῖοι, πρῶτον Ρώμ. 1, 16.) kell hirdetni az evangéliumot, s csak azután a pogányoknak. — ³⁾ Csel. 2, 1. 18, 21. 20, 6. 16. — ⁴⁾ Csel. 10, 30. 13, 2. stb. — ⁵⁾ Csel. 2, 46. 3, 1. 10, 9. — ⁶⁾ Csel. 13, 18. 21, 28. — ⁷⁾ Csel. 16, 3. — ⁸⁾ Csel. 10, 28. — ⁹⁾ Csel. 22, 12. Sulpic. Sev. II, 31.

hellenisták léptek fel az evangélium hirdetésére, mint p. o. István és mások. Ezek által terjedt el az evangélium Samariában és a pogányok közt, de itt is csak azután, miután a szűk zsidó hitnézeteket külön kezdték választani a Jézus eszméitől. S mentől távolabb volt az a hely Jéruzsálemtől, a hol a hellenisták az evangéliumot hirdették, annál szabadabb szellemben prédikáltak és működtek, ugy anynyira, hogy például Antiókiában körülméletlen pogányokat is felvettek a gyülekezetbe. Evel szemben a jéruzsálemi gyülekezet együtt maradt a zsidókkal; megtartotta kizárólagos jellegét, sőt mind a törvény, mind a farizeismus teljes érvényben állottak egy ideig. Csak később jöttek rá némely apostolok hivatásuk tisztább tudatára.

Ily viszonyok közt nem volt szükség arra, hogy az apostolok írjanak. Ott volt a törvény, ezt csak magyarázni kellett. A dolog természetéből kifolyólag az apostolok nem is voltak írók, nem is voltak erre képesek. Ők csupán igehirdetők voltak, s mint ilyenek a tett emberei. Sem idejük, sem tehetségök nem volt az írásra, a szemlélődésre. Szivök teltebb volt, minthogy azt le tudták volna írni. A teendő pedig égetőbb volt, mintsem az írás késedelmességével foglalkozzanak.

Ma a nyomtatás a legjobb eszköz arra nézve, hogy a világhoz szólhassunk. Ez akkor nem volt még feltalálva. Volt azonban valami az apostolok idejében, a mi ezt nélkülözhetővé tette. És ez az volt, hogy az apostolok idejében sebesen szárnyalt a kimondott szó, a mely rendkívüli hatást gyakorolt a lelkekre.

Az apostolok tehát hirnökök voltak arra nézve, hogy a népet az elközeledett isten országa örömhíréről értesítsék, s nem iratszerkesztők. Az írás egy higgadt utángondolás eredménye; ez pedig rosszul illett volna Jézus első hirnökeinek telt és égő lelkéhez, a kik kegyelmet hirdettek, s arra kérték az embereket, hogy bánják meg bűneiket és térjenek istenhez. A szellem és erkölcsi élet volt az, a mit nekik hirdetniök, terjeszteniök kellett. A keresztény vallás lényege nem formaságokban, hanem élő szentségben, s égő, gyakorlati és mindent befogó szeretetben áll. Miután pedig ezek szellemi minőségek, ennél fogva nem lehet tanítani. Ezeket csak közölni, vagy is inkább felébreszteni, ápolni és erősíteni lehet mások szívében az élő tanító lelkének hó szeretete, s életének példája által. Innen a keresztény vallásnak lényeges része a prédikálás.

Az írás elősegítheti ugyan a prédikálást, de azt nem teheti

nélkülözhetővé. A legjobb irat sem emelkedhetik fennebb másodrangu helyzetnél az evangélium hirdetésénél. A gyöngéd hang, a rebegő ajak, az égő szó, a beszélő szem, az egész ember, az érzelem, a kimondott és megragadó eszmék, gondolatok, igazságok, a beszéd, cselekvés, a tisztelettel és szeretettel teljes lélek, a mely azért ömledezik, hogy mások lelkeiben is megfelelő rokon érzelmeket, eszméket ébresztszen — ezek Jézusnak és az ő evangéliumának nagy, kiváló, lényeges és feljülmulthatatlan eszközei a világ megtérítésére nézve.

Az apostolok tehát, mint hirnökök csak élőszóval hirdették az evangéliumot. És a prédikálás tökéletesen meg is felelt az akkori viszonyoknak; megfelelt az evangelisták törekvéseinek, kiknek a volt a célja, hogy az evangélium eszméit elterjesszék. Hogy az apostolok nem irás által hirdették isten országát, hanem élőszóval, idemutatnak némely kifejezések, a melyek az új testamentumban vannak, s a melyeknek természete azt mutatja, hogy a tanítványok még akkor is csupán prédikálás által terjesztették az evangéliumot, a mikor az ők tetteiket valaki legelebb le kezdette irni. Ilyen kifejezések ezek: hall (ἀκούειν), ¹⁾ hallgat (ἀκροᾶσθαι), ²⁾ elfogad (δέχεσθαι), ³⁾ evangélium (εὐαγγέλιον = örömhír), ⁴⁾ örömhírt hirdet (εὐαγγελίζεσθαι), ⁵⁾ örömhírnök (εὐαγγελιστής), ⁶⁾ hirdető, hirnök (κήρυξ), ⁷⁾ prédikál (κηρύσσειν), ⁸⁾ beszéd (λόγος), ⁹⁾ hallott beszéd (λόγος ἀκοῆς), ¹⁰⁾ elbeszél, elmond (λαλεῖν), ¹¹⁾ tanúság, bizonyoságtétel (μαρτυρία), ¹²⁾ tanu (μάρτυς), ¹³⁾ eléterjeszt, átad (παραδίδοναι) ¹⁴⁾, hallásból való hit (πίστις ἐξ ἀκοῆς), ¹⁵⁾ stb. E kifejezések jellemzők az apostolok működésének módját illetőleg; egyszersmind bizonyítékok arra nézve, hogy az apostok eleinte nem irtak, hanem csak élőszóval hirdették Jézus tudományát. Nem irtak pedig részint azért, mert lelkök izgatottabb volt, minthogy irhassanak; nem irtak részint koruk szokásaiból, részint a zsidók előítéleteiből kiindulva, melyszerint szent könyv csak a törvény és próféták gyűjteménye, tehát az ó testamentum, lehetett.

1) Efez. 1, 13. 1. Ján. 2, 7. — 2) Jak. 1, 22. — 3) 2. Kor. 11, 4. — 4) Róm. 1, 1. 1. Kor. 4, 16. — 5) Luk. 9, 6. Csel. 8, 4. — 6) 2. Tim. 4, 6. — 7) 2. Tim. 1, 11. — 8) Mát. 10, 7. Csel. 20, 25. — 9) Csel. 4, 31. Jak. 1, 22. — 10) 1. Thess. 2, 13. Zsid. 4, 2. — 11) Csel. 18, 26. Tit. 2, 16. — 12) Csel. 22, 18. Jel. 1, 9. — 13) Csel. 1, 8. — 14) Luk. 1, 2. Csel. 16, 4. — 15) Zsid. 2, 1-4.

6. §. Az apostolok arámi és görög nyelven prédikálnak.

Jézus előtt már a szentnek tartott héber nyelv megszűnt volt élő nyelv lenni. Ennek helyét lassanként egy sajátos vegyületű nyelv foglalta el, a mely az ős kanaani nyelvből és a sémi nép északi tájszólásaiból állott elé, s a melyet közönségesen syro-chaldei vagy arámi nyelvnek neveznek. Ezt beszélték a zsidók Jézus idejében. Valószínűleg e nyelven beszélt Jézus is, és e nyelven tartotta fennkölt tanításait. Legalább az evangéliumokban eléjövő arámi szavakból ¹⁾ ezt kell következtetnünk. Igen természetes, hogy az a nyelv, a melyen a tanítványok az evangéliumot kezdetben prédikálták, se lehetett más, mint az arámi nyelv. Ez volt a jeruzsálemi és vidéki zsidók anyanyelve; ezen tartotta Jézus is tanításait, s ezt értették az apostolok legjobban. Idemutatnak az apostoli iratokban előforduló arámi szavak. ²⁾

Azonban csakhamar kénytelenek voltak az apostolok tapasztalni, hogy az evangéliumnak arámi nyelven való prédikálása nem kielégítő, nem célhoz vezető; és hogy ha az evangéliumnak nagyobb terjedést akarnak adni, görög nyelven kell azt hirdetniök, nem csak a pogányoknak, hanem még a zsidóknak is Judea határain kívül. ³⁾ A görög nyelv ekkor, az egész művelt világ nyelve volt, sőt Nagy Sándor óta még Palestinában is el volt terjedve minden osztály körében. A zsidóknak szükségök volt e nyelvre, mert hazájukon kívül anyanyelvükön senki sem értette meg őket. Ez volt az egyetlen eszköz, a melylyel magokat az egész római birodalomban megértethették, s a melylyel hazájukon kívül megélhettek. A római birodalomban elszórtan élt zsidók nem is tudtak már zsidóul. A görögöt beszélték. Sőt ezt beszélték a palestinai synagógákban is a proselyták miatt; ezt beszélték a zsidók és po-

¹⁾ Az evangéliumokban a következő arámi kifejezések fordulnak elé: *βασι* (Mát. 5, 22.); *μαμμωνᾶς* (Mát. 6, 24. Luk. 16, 9.); *κορβανᾶς* (Mát. 27, 6.); *βαββί* (Mát. 23, 7.); *ἡλὶ ἡλὶ λαμὰ σαβαχθαυὶ* (Mát. 27, 46. Márk. 15, 34.); *ταλιθὰ κοῦμι* (Márk. 5, 41.); *ἐσφαθά* (Márk. 7, 34.); *βοανεργῆς* (Márk. 5, 17.); *βαββουὶ* (Ján. 20, 16.); *κηφᾶς* (Ján. 1, 43.); *βηθεσδά* (Ján. 5, 2.); és *βᾶρ* a tulajdonnevek elején, a mi a héber *בַּי*-nek, az ir *θ'*-nak, a skot *M'*-nek

és a magyar „fi“-nek felel meg, p. o. Pál-fi. — ²⁾ *ταπιθά* (Csel. 9, 36. V. ö. Csel. 26, 14. 22, 2.); *ἀκελδαμά* (Csel. 1, 19.); *ἄββᾶ* (Róm. 8, 15.); *μαρᾶν-αθά* (1. Kor. 16, 22.); *ἀρμαγεδών* Jel. 16, 16.). — ³⁾ Csel. 11, 19. 13, 46.

gányok közt történt közeledés, vegyes házassági, s más családi viszonyok miatt. ¹⁾ S részint e viszonyok, részint pedig az a körülmény, melyszerint az arámi nyelv nem volt alkalmas arra, hogy a keresztény vallás által nem sokára kifejtett eszméket kifejezze, oda vezette az apostolokat, hogy görögül prédikálják az evangéliumot. Innen mind a hittérítők, mind pedig az új szövetségi irodalom nyelve a görög lett az arámi helyett.

7. §. Az új testamentumi irodalom eredeti nyelve feletti vizsgálódás.

A görög nyelv Nagy Sándor óta elvesztette volt classicus jellegét. A keresztény vallás keletkezése idejében nem volt az a tiszta görög nyelv többé, a milyennek mi azt a N. Sándor előtti görög classicus írók után ismerjük. Egy az attikai tájbeszédhez igen közel álló általános írói nyelvvé fejlődött ki a néptömegnél. Augustus idejében éppen e közönséges nyelvet (κοινή διαλεκτος) beszéltek a római birodalomban, a mely azonban a nép száján újabb meg újabb változásokon ment át részint a nép viszonyai és az uralkodók politikája, részint az által, hogy az idegen népekkel való érintkezés nyomán majd egyiptomi, ²⁾ majd semi, ³⁾ majd persa, ⁴⁾ majd római, ⁵⁾ majd meg latin ⁶⁾ szavakat és kifejezéseket vett fel magába; részint pedig a keresztény eszméknek megfelelő szavak ⁷⁾ alkotása által.

¹⁾ — Herzog's Encyclop. Art. Hellenisten. — Hogy mennyire el volt terjedve a görög nyelv Palestinában, mutatja 1) az, hogy Jeruzsálemben görög synagógák voltak (Csel. 6, 9.); 2) Jézusnak a pogány századossal való beszélgetése (Mát. 8, 5.), a mi csak görög nyelven történhetett; 3) némely tanítványok görög neve; 4) Pilátus ítélete minden tolmács említése nélkül; 5) bizonyítja továbbá az, hogy az első keresztények közt több görög volt (Csel. 6, 11, 19, 20.); 6) István működése (Csel. 6, 9.). 8) Pálnak jeruzsálemi működése (Csel. 6, 29.). Lásd továbbá Jos. Ant. XVII, 11. 4. B. Jud. III, 9. 1. Hug; Einl. II. §. 10. De Wette, Einl. p. 1—2. — ²⁾ Egyiptomi szavak: πάπυρος (2. Ján. 12.); βάϊον Ján. 12, 13. L. Scholz Repert. XIII. — ³⁾ Semi szavak: ἄβραβῶν, βύσσοσ, ζιζάνιον, Mát. 13, 26. — ⁴⁾ Persa szavak: ἄγγαρος Mát. 5, 41., μάγοι Mát. 2, 1. stb., παράδεισος Luk. 23, 43. 2. Kor. 12, 4. és τιάρα stb. — ⁵⁾ Római szavak: κῆνος Mát. 22, 17; κουστωδιά Mát. 27, 65; λεγεών Mát. 26, 68; σπεκουλάτωρ Márk. 6, 27; πραιτώριον Ján. 18, 28; κολωνία Csel. 16, 22; τίτλος Ján. 19, 19; κοδράντης Mát. 5, 26; μίλιον Mát. 5, 41; μεμβράνα 2. Tim. 4, 13; λέντιον Ján. 13, 4. — ⁶⁾ Latinismusok: στρατηγός Csel. 16, 20; ἡγεμών Mát. 27, 2. — ⁷⁾ Új szavak: ἀλιγόπιστος Mát. 6, 30; ἀματεχουσία Zsid. 9, 22; φουλακίζω Csel. 22, 16; βάπτισμα, ἔλλογεῖν, μεθοδεῖα stb. Ef. 4, 14. Lásd De Wette Einl. in. d. N. T. p. 6. 7. 8.

Ilyen volt az a görög nyelv, a melyet a zsidók otthon és külföldön beszéltek. Azonban a zsidók kezében is változáson ment át a görög nyelv. Ugyan is miután a zsidók a görög nyelvet nem iskolában, nem is könyvből tanulták, hanem csak a napi életben való érintkezés alkalmával, ezért ők csupán a nyelv anyagját, a szavakat, vették át, de nem vették át egyszersmind a görög nyelv természetét, szókötési szabályait is. A zsidók vallásos eszméiket az átvett görög szavakkal fejezték ki, fordították le, s azokat sémi szókötés szerint kötötték össze, minden tekintet nélkül a görög szókötésre és szólás-formákra. Ilyen formán a külföldi zsidóknál egy sajátos görög nyelv alakult, a melyet *hellenista görög nyelvnek* neveznek (*διασκοπή τῶν Ἑλλήνων*). E nyelv kifejlődésére leginkább az ó testamentum görög fordítása folyt be, a melyet némely alexandriai zsidók még az első Ptolomeusok alatt elkezdvén fordítani, Krisztus előtt nem sokkal fejeztek be, s a mely ma a *hetven fordítók* (LXX=Septuaginta versio) fordítása név alatt ismeretes. ¹⁾

De a görög nyelv fejlődése még itt sem állapodott meg. Még egy egészen új elemet vett fel magába. Evel alakult oda, a hol jelenleg az új testamentum nyelve áll. Ugyan is az első keresztény hit-térítők többnyire mind hellenisták voltak, a kik a sémi faj gondolatait és eszméit görög szavakkal fejezték ki a zsidó mondatszerkezet szabályai szerint, tehát zsidós görögséggel. Minthogy pedig e zsidós görög nyelvvel sem tudták kifejezni mindazokat az eszméket, a melyeket bennök az evangelium szelleme támasztott, ennél fogva amaz eszmék kifejezhetése szempontjából oda törekedtek, hogy a már meglevő nyelv-anyagot új alakot adjanak, hogy az új eszméket kifejezhessék. S a hol ez új alak sem felelt meg, ott új szavakat alkottak. Így állott elé az új testamentum nyelve a keresztény nyelv-elem felvétele által, a mely sajátos vegyülete a graecismusnak és hebraismusnak. Álljon itt egy néhány példa az új testamentumi görög nyelv jellemzésére. Az új testamentum görög nyelve áll. ²⁾

1) Hebraismusokból: *βάτος, κάδος, κόρος* Luk. 16, 6, 7; *μεσσίας* Ján. 1, 42; *σατανᾶς, γένηνα, σάββατον, χερουβίμ* Zsid. 9, 5; *μάννα* Ján. 6, 31; *πάσχα, σίκερα* Luk. 1, 15; *σαβαώθ* Jak. 5, 4; *ἀμήν, κορβᾶν*.

¹⁾ Keresztény Magvető VI. köt. 1. füz. 13. lap. — ²⁾ De Wette, Einl. in. d. N. T. p. 7. 8.

2) Zsidó jelentésű görög szavakból: χριστός, σὰρξ ember; εἰρήνη jóllét; σπέρμα maradék, utód; δικαιοσύνη erény, alamizsna; δαιμόνιον ördög; σπλάγχνα szeretet, könyörületesség; ὄδός párt, Pál szerint szerzet (Károli ford.); βασιλεία; κοινὸς tisztátalan; ὄξος, φόβος, ξύλον, νόμῳ stb.

3) Tiszta zsidó frázisu görög szavakból: ζητεῖν ψύχην valaki életére törni; ἄρτον φάγειν enni; κάρπος ὀσφύος vagy κοιλίας gyermek; ἀνιστάναι σπέρμα gyermeket nemzeni; κάρπον ποιεῖν gyümölcsözni; πορεύεσθαι ὀπίσω stb.

4) Zsidó átmásításokból (tropusokból): γλῶσσα nép; ποτήριον sors; γινώσκειν közöszólni Mát. 1, 25. stb.

5.) Zsidó szó szerkezetű kifejezésekből: υἱὸς tulajdonság; ἅγια ἄγιων legszentebb; εἶναι εἰς lenni; ἀπὸ προσώπου tól tól, elől; πᾶς οὐ egy sem; εἰς ἀπάντησιν szemben, ellenében stb.

6.) Arameizmusokból: δύναμις csoda, σάββατον hét; σὰρξ καὶ αἷμα ember; ἀφιέναι ἁμαρτίας stb.

7.) A zsidó theologia kifejezéseiből: ἀντίχριστος διάβολος, δαιμονιζόμενος stb.

8.) Tiszta keresztény szavakból: ἔργα, πίστις, χάρις, ἀπόστολος εὐαγγέλιον, ἄγιοι, σώζειν, ἐκκλησία, μυστήριον, πνευματικός, πρόθεσις, δικαιούσθαι, οἰκοδομή, ἄνωθεν γεννασθῆαι stb.¹⁾

Ez elemek vegyülete teszi az új testamentum irodalmának eredeti nyelvét.

Egyébiránt nincs mit csodálkoznunk azon, hogy az új testamentum irodalom eredeti nyelve a görög lett. Midőn az apostolok és az első hittérítők íráshoz fogtak, ekkor már a keresztény vallás kívül hatott volt Judea és Jeruzsálem határain. S miután annak szelleme egyetemesebb volt annál, mintsem a synagóga falai közt maradjon, éppen úgy általánosabb, egyetemesebb nyelvet is kellett felvenni a kihalt félben levő hazai nyelv helyett. Idejárult még egyfelől az, hogy a hittérítők többnyire mind hellenisták voltak, kiknek szelleme meszsze túlszárnyalta a zsidókét; idejárult másfelől az, hogy azok, a kiknek a hittérítők irtak, görögül beszéltek; idejárult továbbá az, hogy Jeruzsálem nem sokára lehanyaglott; végre ide járult az is, hogy a hittérítők zsidó-ellenesen prédikáltak, vagyis ellene nyilatkoztak a zsidós szükkeblőségnek. Mindezek te-

¹⁾ Lásd bővebben Bleek Einl. in d. N. T. pp. 75—79. — De Wette Einl. in d. N. T. pp. 1—9.

völegesen befolytak¹ arra, hogy a görög nyelv váljék a keresztény irodalom eredeti nyelvévé az arámi nyelv helyett. A keresztény irodalom nyelvének ennél fogva görögnek kellett lenni, annyival inkább, mert míg az arámi nyelv elégtelennek bizonyult a keresztény eszmék kifejezésére, addig a görög nyelv kielégítette a hittérítők szükségzeit. Elég alkalmas volt arra, hogy származtatás útján oly szavakat alkossanak belőle, a melyek az új eszméknek megfeleljenek, s a melyekre nézve az arámi nyelv nem volt alkalmas. Lehetetlen tehát, hogy a keresztény vallás hellenista prédikátorai a görögön kívül más nyelven irtak vagy beszéltek volna. Bizonyítja ezt egyfelől az, hogy az összes újtestamentumi iratok jelenleg mind görög nyelven léteznek eredetileg; másfelől pedig az, hogy egyes állításokon kívül soha egyetlen új testamentumi iratra nézve se tudott a theologiai tudomány minden kutatása oly hiteles bizonyítékot felmutatni, a mi azt bizonyítaná, hogy valamelyik irat eredetileg más nyelven és nem görögül lett volna írva.

8. §. Különböző vélemények az újtestamentumi iratok eredeti nyelvére nézve.

A dolog természete szerint minden oda mutat, hogy az új testamentumi iratok eredeti nyelve a görög nyelv. Mindazonáltal a theologusok közt eleitől fogva kérdés tárgya volt, s jelenleg sincs teljesen eldöntve, hogy vajon az új testamentumi könyvek eredetileg görögül voltak-e írva, vagy más nyelven, s úgy fordították görögre.

A római egyház hívei közül **Baronius**, **Bellarmin** és **Salmero** azt állították a 16-ik száz esztendő végén, hogy a **Márk** evangéliuma és a rómaiakhoz irt levél eredetileg latin nyelven volt írva. A Márk evangéliumára nézve felhozzák a **Peschitó** nevű syr biblia fordításnak utóiratát, a hol az van: „Vége a szent evangéliumnak, a Márk prédikációjának, a ki Rómában római nyelven prédikált.“ A római levélre nézve szintén egy syr fordítás utóiratát hozzák fel, a mely azt mondja, hogy az római nyelven, **רומאית**, volt írva. Azonban az ily utóiratokra semmi nyomatékot se lehet helyezni, mert a mint tudva van, ezeket a későbbi másolók, vagy olvasók tették fel, kiindulva abból a véleményből, hogy miután azok a római keresztények számára voltak írva, ennél fogva latinul kellett írva lenniök. E mellett azt se szá-

Márk év.
és a római
levél.

bad felednünk, hogy Pál a rómaiakhoz irt levelet görögül irta, főleg azért, mert a római egyház tagjai nagy részben görögök voltak. A 16-ik részben említett nevek kivétel nélkül görög egyének nevei. Márk sem írhatta latinul evangéliumát, mert ő egyfelől hellenista volt; de másfelől — ha mindjárt a rómaiak számára irta volna is — jól tudta, hogy azok nagy részben görögül beszélő keresztények. Sőt nem csak a hittérítés ez első korszakában irták görögül a római egyházhoz intézett iratokat; hanem még később is, mint p. o. Ignác görögül irta a rómaiakhoz intézett levelet; görögül irta Korinti Dénes adversus Haereses című művét.

Némely római katolikus theologusok még ennél is tovább mentek. Különösen Harduin jezsuita azt állította, hogy a Máté evangéliuma és a Filemonhoz irt levél kivételével az összes új testamentumi iratok latinul voltak írva eredetileg. ¹⁾ De ez olyan állítás, a melylyel ő csupán a római egyház Vulgata bibliájának akart tekintélyt szerezni, s a mely, miután semmi bizonyítékot nem lehet mellette felhozni, önként összeomlik.

Más régebbi és ujabbkori theologusok Papiasnak Eusebius ²⁾ által eléadott λογίων κυριακῶν ἐξηγήσεις-sének ama kifejezéséből: „Máté feljegyezte az urnak szavait héber nyelven, s ezt mindenki úgy magyarázta, a hogy tudta“, ³⁾ valamint a zsidókhoz irt levél feliratából kiindulva azt állították és állítják, hogy habár az egész új testamentum nem volt is arámi nyelven írva, de a Máté evangéliuma és a zsidókhoz irt levél azon volt. Ez állításuk támogatására felhozzák 1-ör az említett két irat aramei jellemét; 2-or azt, hogy ez iratok szerzői nem tudtak görögül írni; és 3-or azt, hogy az első keresztények nem értettek görögül.

A mi Papiasnak a Máté λόγια-járól adott értesítését illeti, ez semmit sem bizonyít a jelenlegi Máté evangéliuma héber eredetije mellett. Nem bizonyít pedig azért, mert ő e tudósítást harmadik kézből hallotta a presbyterektől. Másfelől a Papias értesítése nem is vonatkozik a jelenlegi Máté evangéliumára, hanem egy beszédgyűjteményre (λόγια), a melyet Jézusnak valamelyik kor-

¹⁾ Joh. Harduini Comment. in N. Test. Hagae 1741. — Lásd evel szemben Baumgarten, Vindiciae textus gr. N. T. Hal. 1742. — ²⁾ Hist. Ecel. lib. III. c. 39. — ³⁾ Ματθαῖος μὲν οὖν ἑβραϊδὶ διαλέκτῳ τὰ λόγια συνεγράψατο, ἡρμήνευσε δὲ αὐτὰ ὡς ἦν δυνατὸς ἕκαστος.

Az egész új testam. latin.

Máté és a zsidókhoz irt levél nyelve arámi.

A fennebbi nézetek bírálata.

társa valószínűleg öt részben irt meg a Mózes öt könyve min-tájára aramei nyelven, de a melyet a mi Máténkból sehogy se tudunk tisztán kimutatni. Meglehet, hogy Papias ismerte a jelenlegi Máté evangéliumot. Csakhogy midőn ő e nyilatkozatot tette, evel egyszersmind azt is kimondotta, hogy a jelenlegi Máté evangéliumot nem tartja az apostol művének. ¹⁾

A mi az említett theologusok által felhozni szokott három erősséget illeti, ezek közül az első legtöbb valószínűséggel bir. Azonban ez sem bizonyítja az említett iratok héber eredetiségét; mert például a héberetekhez irt levélből az tűnik ki, hogy azt Pál halála után írta valamelyik hellenista, még pedig a mint értekezés-alakja mutatja, az egész kereszténység számára. És e jel-lene azt mutatja, hogy nem lehetett héberül írva, hanem épen görögül. A második és harmadik állításnak semmi bizonyító ereje nincs; mert tudjuk, hogy a Ptolomeusok és Seleucidák, ²⁾ sőt később a rómaiak uralkodása alatt nagyon el volt terjedve Palesti-nában a görög nyelv. Ezen a nyelven értekeztek a zsidók a győztes rómaiakkal, s kétségen kívül ezen a nyelven beszélt Jézus is Pilátussal. Ez a körülmény tehát ellene bizonyít és lerontja az említett theologusoknak amaz állítását, a melyszerint a Máté evan-geliuma és a zsidókhöz irt levél eredetileg aramei nyelven lett volna írva.

Emeltek ugyan a theologusok a többi új testamentumi ira-tok görög eredetisége ellen is szót. Különösen a Jakab és Judás levelei s a Jelenések könyve ellen. De a mint később e levelek vizsgálása rendjén látni fogjuk, ezek is görögül voltak írva eredeti-leg, a czél természetete szerint.

II. Fejezet.

9. §. Az apostoli munkásság kezdete.

Az apostolok működése a Jézus halála után következő első pünkösztkor kezdődik. Eddig magokba voltak vonulva. Ekkor léptek fel a nyilvánosság terére; ekkor tartották az első beszédeket a jérusálemieknek, s az Ázsiából, Egyiptomból, Rómából, Krétából, Arabiából, Judeából, Samariából, Galileából és Syriából összegyűlt

¹⁾ A. Reville, Etudes critiques sur l'evangile selon St. Matthieu. — W. Stemler, Godgel. Bydr. 1862. p. 806 etc. — ²⁾ Joseph. Fl. Bell. Jud. III, 9, ¹. Antiq. XVII, 11, ⁴.

zsidóknak és proselytáknak. ¹⁾ Természetesen az apostolok azokhoz intézték legelőbb beszédeiket, a kiket már mintegy előkészítettek a prófétaí jóslatok a messiás eljövetelére, s a kik ennél fogva a már eljött messiást hirdető prédikációkat felfoghatták és megérthették. Ilyeneknek tekintették ők a fennebbi tartományokból egybegyűlt zsidókat és proselytákat. Ezeket hívták legelőbb a messiás országába. S miután a meghívottaktól csupán annyi hitet kívántak, hogy a messiás eljött Jézusban, s annyi meggyőződést, hogy az ő testamentumi többi jóslatokat a megfeszített és feltámadott Jézus tölti be, ezért csakhamar megszaporodott a hívők száma. A különböző vidékekről Jéruzsálembe felgyűltek közül a kik áttértek, hazamentök után egész örömmel hirdették otthon a messiás eljövetelét, s ott e hitnek igyekeztek követőket szerezni.

Az apostoloknak ez a fellépése bizonyos tekintetben eretnek-ség volt a zsidó vallás szempontjából. Ezért a szigorubb zsidók, mint a sadduceusok, nem is csatlakoztak hozzájuk. De minthogy részint a theologia ²⁾, részint a törvény gyakorlása ³⁾ tekintetében közel állottak a farizeismushoz, ⁴⁾ ezért az első gyülekezetet majdnem a farizeusok iskolájából kikerült zsidók képezték, a kik igen egyszerű emberek voltak, s a kik semmi különöst nem láttak az apostolok predikációjában, a melyben azok a törvény betöltéséről ⁵⁾ szóltak. Az első keresztény egyház magvát képező embereknek emez egyszerűsége magyarázza meg azt, hogy mentől egyszerűbb volt a Jézus tanítása, annál inkább magára a tudomány szerzőjére irányult az ők reményök. Innen van az is, hogy csakhamar módosítást tesznek az első keresztény felfogásban; a Jézus tanításaiban s elveiben és elvei által való hitet átváltoztatják a Jézus személyében való hitté.

Az apostolok fellépése alkalmával beszélő prédikátorok közül kevésnek maradt fen a neve a keresztény hagyományban. A 12 apostol közül az evangélium hirdetésében az egyház alakulása első pillanatában leginkább kitűnt Péter. Ámbár Péter ingatag jellemű ember volt, de odaadása és tevékenysége által rajta fordult meg az első egyház megalapításának munkája. Apostoltársai kö-

¹⁾ Csel. 2, 1—14 stb. ²⁾ Csel. 23, 6. stb. — ³⁾ Csel. 21, 20. — ⁴⁾ Értem itt magát a farizeusok intézményét, nem pedig egyes képzetebb telekezetes szellemű farizeusokat. — ⁵⁾ Jakab 4, 11. szerint az a keresztény, a ki a törvényt betölti, tehát a ποιητὴς νόμου.

zött eleinte nem igen volt senki, a kire teljesen támaszkodhasson. János még fiatal volt. Ez okból a többiek kevés jelentőségre vergődtek. ¹⁾ Azonban Péter mellett csakhamar feltűnt egy tanítvány, kiben a zsidó községek eszményképöket látták. E tanítvány Jakab volt, a Jézus testvére, a ki Péternek Jeruzsálemből való elmene-tele után határozottsága és a törvényhez való szigoru ragaszkodása által nem sokára az egyház fejévé lett. Jakab valódi izraelita volt, s mint ilyen oda törekedett, hogy a törvény a jeruzsálemi keresztény egyházban szoroson meg legyen tartva. Ezért a nép őt igaznak, vagyis a törvény értelmében való férfinak, igaz zsidónak nevezte. Innen van az, hogy a jeruzsálemi keresztény egyház, valamint azok is, a melyek ennek mintájára alakultak, nemcsak nem váltak külön a synagógától, sőt a zsidó kegyesség és törvényszerűség példányai lettek.

10. §. A Jézus tudománya kihat Syriába. Barnabás és Pál.

Az apostolok további működése, különösen a jeruzsálemi egyház szónokai egyikének, a hellenista Istvánnak, sikerdus prédikálása nagy felindulást és ellenségeskedést támasztott a sadduceusokban ²⁾ az új tudomány hívei ellen. Az István szónoklata nagy hatással volt a népre és nagy tömeget gyűjtött körülötte. Szónoki bátorsága és Jézus iránti szeretete anynyira vitte, miszerint kimondotta a körüle gyűlt hellenistáknak és szabadosoknak (libertini), hogy nagy bünt követtek el a zsidók, midőn Jézust a valódi messiást megölték, bebizonyítván ez által, hogy az igazságot nem sze-

István
megöletése.
37 év.

¹⁾ A Zebedeus fiai közül Jakab vértanui halált halt. János még igen fiatal volt. Ezekon kívül a jeruzsálemi gyülekezetben kiváltak még Barnabás József (Csel. 4, 36.). Sylvaniaus vagy Silas (Csel. 15, 22. Márk János (Csel. 12, 25.). Agabus (Csel. 11, 28.) Filep az ő leányával (Csel. 8, 5.) és Barsabás Judás (Csel. 15, 22.) — ²⁾ A keresztényeknek a sadduceusok voltak legnagyobb ellenségei. Jézus idejében a Hanan sadduceus család kezében volt a főpapi hivatal. E család egyik tagja Kajafás ölette meg Jézust. E család tagjai mint főpapok nyomorgatták az első egyházat. Ezeketől jött minden üldözés a keresztényekre, nem a farizeusoktól, nem is a rómaiaktól, mert a farizeusok jó indulattal voltak a Jézus hívei iránt; a római kormány pedig türelmes volt. A sadduceusok fogatták el Istvánt. Ők idézték elé a 37-ik évi üldözést, a mely nem volt egyéb, mint az orthodox zsidóknak a szabadon élő és haladó hellenisták és proselyták ellen irányzott törekvése. Ez üldözés elől menekültek a hellenisták Antiókiába, Cyprusba és egyebüve.

retik. A főpap értesülvén e merész szónok elveiről, elfogatta és megölette a 37-ik évben. A hívőket üldözőbe vette.

A jeruzsálemi egyház tagjai kezdetben azon voltak, hogy az evangéliumot elébb csak a zsidóknak kell hirdetni (Ἰουδαίῳ πρῶτον). ¹⁾ A ker. vallás elterjedése Antiókiában. Hasztalan működött oda Barnabás, ²⁾ a jeruzsálemi gyülekezetnek legfelvilágosodottabb és legszabadabb szellemű tagja, hogy az alakuló egyháznak oly irányt adjon, a mely senkit se zárjon ki, sőt mindenki előtt nyitva legyen. Fáradsága és egyetemes gondolkodás-módja hajótörést szenvedett a gyülekezet többségének szűkeblűségén. ³⁾ Egészen másként állott a dolog Syriában és ennek fővárosában Antiókiában ³⁾ A 37-ik évi üldözés által Jeruzsálemből szétszóródott hellenisták hatalmasan terjesztették itt az evangéliumot; ⁴⁾ még pedig egészen szabad szellemben. Ezek körülmé- letleneket is felvettek a hívők közé. Az apostolok és a jeruzsálemiek meghallva, hogy Antiókiában nagy számmal térnek át a pogányok a keresztény vallásra, Barnabást elküldötték Antiókiába, hogy körülmé- letlen pogányoknak az egyházba való felvételését akadályozza meg. Barnabás a haladás embere, s ennél fogva az új tudománynak az antiókiabelieknél kifejtett szabad iránya mellett levén, azt tanácsolta az antiókiabeli gyülekezetnek, hogy maradjon hű; tovább is szabad irányához. Sőt ő maga is itt maradt, hogy ez irány fejlesztésében közreműködjék.

A pogányok megtérítésének eszméje. Barnabás. Az a szabad irány, a melyre az antiókiái egyház az új val- lás hirdetésében lépett, egy nagyszerű eszmét támasztott és érlelt meg a Barnabás emelkedett lelkében. Az ő lelkében született meg a pogányok megtérítésének eszméje. És ez oly fontos mozzanat, a mi őt egyenesen Jézus mellé állítja. Ezért méltó dolognak tartom, hogy e nemes keblű embernek egyéniségét kiemeljük, működését és kezdeményezésének magasztos és egyetemes voltát elismerjük,

¹⁾ Róm. 2, 9. 10. — ²⁾ Barnabás vagy más neven Lévíta József cyp- rusi születésű zsidó volt. Ő egyike volt azoknak, a kik az egyház alakulása kezdetén mindjárt az apostolokhoz csatlakoztak. Az apostolok őt ékesszólása, tudományos volta és hűsége miatt Bar-naba-nak vagyis a „szónoklás fiának“ nevezték. (Csel. 4, ³⁶–³⁷. 15, ³². — ³⁾ Az antiókiái egyház jött legelőbb ön- magának tudatára. Ott hitták először keresztényeknek a Jézus követőit (Csel. 11, ²⁶), mely elnevezést azonban úgy látszik a római hatóság adta volt nekik rendőri szempontból. — ⁴⁾ Az új vallásnak az antiókiái egyházban való terjesztői közül Barnabáson, Pálon és Sylvanuson kívül kiténtek Niger Si- meon, Menahem és cyrenei Lucius. (Csel. 13, ¹.

helyrehozzuk azt az igaztalanságot, a melyet a keresztény világ az ő személyének mellőzésével elkövetett, s a történelem a méltó elismerés oltárán áldozzon neki. A keresztény vallás terjedése dícsőségének nagy része őt illeti.

Miután Barnabásnak lelkében a pogányok megtérítésének eszméje megszületett, ez eszme kivitelére oly embert keresett, a ki theologiai meggyőződés alakjában kifejezést tudjon és merjen adni annak a szabad iránynak, a melyre az antiókiabeliek ösztönszerűleg léptek. Ő maga függetlenül akart maradni azért, hogy részint a jeruzsálemi, részint a pogányok közt levő zsidók szűkkeblűségeit korlátozhassa. E tervének kivitelére egyetlen egy embert ismert legalkalmasabbnak. Ez az ember Pál volt, a ki már évek óta elvonultan élt Tarsusban. Barnabás tehát elment és felkereste Pált. S miután czéljának megnyerte, elvitte Antiókiába. ¹⁾ Hogy pedig nagyszerű művét Barnabás végrehajthassa, átengedte a munka terét Pálnak. ²⁾ Neki egyengette az utat és oly önállóságra segit

Pál
Antiókiába
menyen.

¹⁾ Csel. 11, 25. — ²⁾ Pál Ciliciának Tarsus nevű városában született időszámításunk 10 vagy 12-ik évében, római polgári joggal bíró zsidó szüléktől. Előbbi neve Saul volt. Gyermekekorában Tarsusban tanult. Apja már korán rabbinak szánta, de közsokás szerint mesterségre is taníttatta, még pedig kárpitszövésre. Ez okból zsidós nevelést adott neki; olyant, a mely inkább hasonlított a Talmudistikus, mint a görög szellemű neveléshez. Innen van, hogy okoskodása nem az aristotelesi, dialecticaja a Talmudéhoz hasonlít. Innen van, hogy irányában nincs meg a szoros egymásután és befejezett kerekesség; sőt ellenkezőleg befejezetlen, szakadozott, okadatolása gyenge és mindent ismét. Mintha csak nagy szavak után indulna. Modora néha tréfás, máskor udvarias, haragos, vad, ingerlékeny, máskor meg hizelgő. Mindazáltal levelei minden hiányaik mellett is szellemdúsak és emelkedett lelkű emberre mutatnak. Fiatal korában Jéruzsálem legfelvilágosodottabb embere, a Gamaliel, iskolájába lepott (Csel. 22, 3, 26, 4.) Ettől vette át amaz eszméket, a melyeket később Jézus tudományával összehasonlítva, avall megegyezőnek talált. Mint fiatal, tűz lelkű farizeus eleinte rajongott a törvény mellett, a mi őt a keresztények üldözőjévé tette. Később lelki nyugtalanság lepte meg, kétegy támadt benne a törvény iránt, a miből őt Jézus megnyugtató elvei emelték ki. Kereszténynyé lön. De a miatt, mert mind a zsidók, a kiket elhagyott, mind pedig a keresztények, a kiket azelőtt üldözött, gyűlölték őt, nem találta jól magát Judeában. E visszasz helyzete magányba vonta. Hazament Tarsusba. Itt élt volt már néhány évig, midőn Barnabás az antiókiái egyháznak bemutatta. Itt korábbi életének emléke, elleneinek szemrehányása, nézeteinek eredetisége és benső hivatása előtte az apostoli múnkásság új terét nyitották fel. Itt tovább fejlett a Barnabás szabad szellemével való érintkezés következtében. Oly emberré lett, a kire az új vallásnak éppen szüksége volt, hogy el ne fojtassék.

tette, a milyenre még apostol soha se jutott. Egy egész évig működtek együtt Antiókiában, egészen a 44-ik évi üldözésig.

A 44-iki keresztény üldözés után Barnabás ott hagyta Pált Antiókiában. Felment Jeruzsálembé, hogy a communismus és a nyomasztó hazai viszonyok miatt elszegényedett jeruzsálemieknek a syriai keresztények alamizsnáit felvigye. De itt nem sokáig mulatott. Csakhamar visszatért, magával hozván unoka-öcscsét Márkus Jánost is. Visszatérte után elkészítették Pállal a térités tervét, a mit úgy látszik az antiókiiai egyház is jóvá hagyott. Felkészültek tehát és elindultak nyugotra a római birodalom felé, mindenütt a zsidó kivándorlás nyomán.

Az Antiókiából való kiindulás képezte a Pál apostolságának kezdetét. S ez apostoli működés hozta létre a mi jelenlegi új testamentumunkban lévő iratok legelső termékeit. De mielőtt az apostolt e működésében elkísérnök, vessünk egy rövid pillantást theologiai nézeteire.

Pál
vallási
nézetei.

Pál apostol a keresztény vallásról való nézeteit egyfelől abból a szempontból tekintette, melyszerint ő elevenen érezte és tudta, mily nagy hibát követett el Jézus és az övéi ellen; másfelől az emberiség erkölcsi sülyedésének szempontjából. Pál az Istennek igazságát (δικαιοσύνη Θεοῦ)¹⁾ tekintette a keresztény vallás alapelveinek. Ámde ez alapelvet két oldalról fogta fel. Tagadólagos szempontból azt állította, hogy az ember az ó törvény nélkül (χωρίς νόμου) is üdvözl, sőt „a törvénynek cselekedeteiből egy test sem igazul meg Isten előtt“²⁾. Tevélegesen pedig azt állította, hogy az ember a régen megjósolt, s az evangéliumban újabban kijelentett úton üdvözülhet csupán. Ez evangéliumot ő részint az isten kegyelmére (χάρις), részint a Krisztus által való megváltásra, részint pedig arra a hitre alapította, melyszerint nem csak képes minden ember arra, hogy saját üdvösségén munkáljon, de mint bünösöknek egyszersmind kötelességek is azon munkálni. Szerinte a keresztényi élet az üdv megismerésében és megszerzésében, vagyis a hitben; az üdv eléérése utáni törekvésben, vagyis a szeretetben; és az üdv által nyújtott ígéretek várásában, vagyis a reményben áll³⁾. Jézust eleinte égi embernek tekinti. Későbbi leveleiben már oly metaphysikai elvvé lesz, melylyel

¹⁾ Róm. 3, 21. ttb. — ²⁾ Róm. 3, 19. 20. 21. — ³⁾ Kor. 13, 13. Kol. 1, 4
1 Thess. 1, 3. Efez. 1, 15. 18. 3, 17.

isten a világgal kibékül. Ez egyébiránt csak azt mutatja, hogy Pálnak theologiai nézetei lassanként fejlődtek ki, és hogy ő is ki volt téve az alexandriai philosophia hatásának.

III. Fejezet.

11. §. Az új testamentum első termékeinek osztályozása.

Az apostolok eddigi működéseinek vizsgálása azt mutatja, hogy ők még eddig semmit sem irtak. A tenni való, a mely előttök állott, sokkal szorgosabb volt, mintsem az írással késedelmezzenek. Erre egyébiránt még eddig nem is volt szükség, mert az eddig alakult egyházakban személyesen jelen lehettek az apostolok. E szükség csak az 54-ik év körül áll bé. Ekkor kezd Pál leveleket írni az általa alapított gyülekezetekhez. Az 54-ik év előtti időből semmi hiteles iratunk nincs, a mi azt mutatja, hogy Pálnak 2-ik és 3-ik téritői útjából irt levelei képezik a keresztény irodalom kezdetét. Van ugyan egy hely ¹⁾ a Pál leveleiben, a honnan úgy látszik, mintha Pálnak 2-ik téritői útja előtti időből lettek volna levelei. Meglehet, hogy mielőtt ő irt, már hamis levelek keringtek az ő neve alatt. De hogy ő ez útja előtt valósággal irt-e, annak semmi nyomát nem látjuk. Az azonban tisztán áll előttünk, hogy már korán elkezdettek némelyek hamis iratokat bocsátani közre az apostol neve alatt. Ugy látszik, hogy az ilyen úton megindult csalásoknak akarta ő elejét venni, midőn az általa toll alá mondott levelek végeire sajátkezü tördásokat tett ²⁾.

A mint fennebb is érintettem, Pálnak neve alatt jelenleg 14 levél áll az új testamentomban, a miből 13 az apostol nevét viseli. Tehát magok a levelek az apostol munkáinak adják ki magokat. A honnan az következik, hogy vagy mindeniket Pál írta, vagy ha nem ő, akkor valaki más adta ki azokat az ő neve alatt. A 14-ik, vagy is a héberekhöz irt levélnek semmi felirata ³⁾ nincsen, a honnan azt lehessen gyanítanunk, hogy ezt csakugyan az apostol írta. Ezt egészen külön is fogjuk ezért tárgyalni.

¹⁾ 2 Thess. 2, 2. — ²⁾ 2 Thess. 3, 17. 1 Kor. 16, 21. Kol. 4, 18. Gal. 6, 11. — ³⁾ Czimnek lehet nevezni a levél elején: Πρὸς Ῥωμαίους. — Feliratnak pedig a levél kezdetén levő Παῦλος, ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ διὰ Θελήματος Θεοῦ stb. kifejezést.

Azokat a leveleket, a melyek magokat mintegy a Páléi gyanánt adják ki, hitelességükre nézve a következőleg lehet osztályozni:

1.) Hitelesek: a thessalonikabeliekhez, galatabeliekhez, korinthusiakhoz, rómaiakhoz és a filippiekhez irt levelek.

2.) Valószínűleg hitelesek; a kolossebeliekhez és Filemonhoz irt levelek.

3.) Kétes: az éfézusi levél.

4.) Nem hitelesek: a Timotheushoz és Titushoz irt levelek.

Pál apostol mindazokat a leveleket, a melyeknek hitelessége kimutatható, 2-ik és 3-ik tériói útjából írta. Az első útjából semmi levele sem maradt fenn. Ez oldalról mellőzhetnők Pál apostol első tériói útját. De miután csak akkor láthatjuk át tisztán az okokat, a miért, és a körülményeket, a melyek közt az apostol irt, ez okból egy rövid áttekintést kell előbb vetnünk Pál apostol első tériói útjára. Azután 2-ik és 3-ik útját s fogsága alatti munkásságát vesszük tekintetbe. Csak ily vizsgálódás alapján állapíthatjuk meg az ő neve alatt levő iratok hitelességét és sorrendjét. Lássuk tehát először is első tériói útját.

IV. Fejezet.

PÁL APOSTOL ELSŐ TÉRIÓI ÚTJA.

12. §. A cyprusi út.

45-ik év

Az evangelium már több év óta kihatott volt az ugynevezett Palestinából, de még ez ideig nagy mértékben nem hatott át Syria határain. Egyébiránt az evangelium még Syriában is a szent földön volt; mert a zsidók egész Syriát az Amanus hegyig a szent föld kiegészítő részének tekintették; olyannak, a mely hivatva van arra, hogy az ők előjogaiknak, szokásaiknak és vallásos teendőiknek részese legyen ¹⁾. Most eljöttnek látszott az idő, hogy az evangelium szülőföldén is túl terjedjen. E végből Pál apostol három nagy tériói utat tett. Mind a háromra Antiókiából indult ki.

A cselekedetek könyvéből úgy látszik, hogy az antiókiai egyház Barnabás által föntudatára jöven az evangelium egytetemes vol-

¹⁾ Hieronym. Epist. ad Dardanum. Jerus. Targ. Numeri 34, 8. Jerus. Talm. Sebiit. 4, 2. Babyll. Talm. Gittin, 8a. Misna, Sebiit, 6, 1. Challa, 4, 8.

tának, egy missio létesítését határozta el. Egyszersmind megválasztotta missionáriusait Barnabásban és Pálban ¹⁾. Ezek tehát az antiókiái egyháztól ²⁾ nyert küldetéshez képest, maguk mellé véve Márkus Jánost is, átléptek Ázsia határain, hogy tovább terjeszszék isten országát. A hova csak elhatottak, segítve a hellenisták és az antiókiái iskolának ama tagjai által, kiket Pál szellemével és buzgalomával eltöltött -- mindenütt kevés barátokból álló kis köröket alakítottak. E kis körök azután mind nagyobbra nőttek a Pál által beléjük oltott buzgóság következtében.

Pál, a mint látszik, többnyire gyalog utazott mindenütt, a hol lehetett ³⁾. Elve volt egyszerűen élni és hozzászoktatni magát a túréshez, nyomorúsághoz, s nem élödni senkin, hanem dolgozni. Szokásos közmondása volt: „a k i n e m m u n k á l k o d i k, n e i j s e g y é k“ ⁴⁾. Ki is jutott neki mindezekből. Római Kelemen szerint Pált mindenütt sanyaruság érte, s hétszer börtönözte a rendőség, míg a tengeri útig jutott ⁵⁾. Vagy a mint az apostol maga mondja az 56-ik évben: „Mindenütt nehézségek, börtönözések, verés és⁷⁾ halál vártak reám. . . Mindent bőségesen szenvedtem. Ötször verték reám a zsidók szokott 40 korbács-ütésüket ⁶⁾; háromszor korbácsoltak meg ⁷⁾; egyszer megköveztek ⁸⁾; háromszor hajótörést szenvedtem egy napot és éjet a tengerben töltöttem. Veszély környezett a zsidók, veszély a hamis atyafiak és veszély a pogányok részéről. Ilyen volt az én életem“ ⁹⁾.

Pál valószínűleg már Antiókiából elindultakor sejtette a reájok váró nehézségeket. Mindazáltal ez a sejtelen nem gátolta őket. A három útas az atyafiak jó kívánataitól kísérve, legelőbb is Seleuciába ment, a mely Antiókiától egy rövid napi út volt ¹⁰⁾.

Útasaink Seleuciából egyenesen Cyprus szigetére hajóztak ¹¹⁾. Innen származott Barnabás, ez volt az ő szülőföldre. Itt már ugy látszik, voltak az új vallásnak követői. Hellenisták, proselyták, kereskedők és mesteremberek vitték volt be az evangeliumot az István halálakor bekövetkezett üldözés alkalmával. Kikötöttek Sala-

Seleucia.

Cyprus.

¹⁾ Csel. 13, 2. — ²⁾ E fontos esemény miatt méltán megérdemelne az antiókiái egyház, hogy ő neveztesse a kereszténység bölcsőjének, anyaegyházának. E név őt illeti meg, sokkal inkább, mint a jeruzsálemit. — ³⁾ Csel. 20, 13 — ⁴⁾ 2 Thess. 3, 10–12. — ⁵⁾ Clem. Rom. ad Cor. 1, 5. — ⁶⁾ 5 Móz. 25, 3. Misna Makkoth, 3, 10. — ⁷⁾ Csel. 16, 22. csak egyet említ. — ⁸⁾ Csel. 14 19. Clem. Rom. u. o. — ⁹⁾ 2 Kor. 11, 23–27. 1 Thess. 2, 9. Gal. 5, 11. 1 Kor. 4, 11–13. Róm. 8, 35–36. — ¹⁰⁾ Csel. 13, 4. ¹¹⁾ Csel. 13, 4.

misban. Innen bejárták az egész szigetet és annak városait: Citiumot, Amathust és Paphost, hirdetvén mindenütt az evangéliumot a zsidók synagógáiban ¹⁾).

Az apostoloknak e cyprusi útjából csupán egy esemény maradt fenn, a mi Paphosban, a római proconsul székhelyén ²⁾ történt. A proconsulnak, Sergius Paulusnak, udvarában volt egy Barjezus nevű zsidó, a ki magát arabosan bölcsek (elim) tartotta és nevezte ³⁾. Közte és az apostolok közt olyan forma jeleket történt, a milyen Sebasteban Simon Magus és a tanítványok közt. Ugyanis Barjezus erősen ellene szegült Barnabásnak és Pálnak egy nyilvános vita alkalmával, ugyanynyira, hogy Pál kénytelen volt ellenfelét vaksággal büntetni ⁴⁾. Ezt látva a proconsul, megtért és jó akarattal halmozta el az apostolokat.

Hieronym azt állítja ⁵⁾, hogy az apostol e Sergius Paulus után vette fel a Pál nevet. De ez valószínűleg csak feltevés. Hihető, hogy neki az akkori szokás szerint két neve volt, egy zsidó: Saul, és egy görög: Pál, s a Pál nevet csak akkor kezdte használni, a mikor a pogányokkal közvetlenebb és élénkebb érintkezésbe lépett.

Hogy meddig maradtak az apostolok Cyprusban, nem lehet tudni. Ugy látszik nem igen hosszasan. Ez útjuk nem lehetett igen fontos, mert Pál soha se beszél róla leveleiben. Még azt a vágyát se nyilvánítja, hogy az itteni gyülekezeteket meglátogassa. Egyébiránt ez valószínűleg onnan van, hogy egyfelől ő a cyprusiakat a Barnabáséinak tekintette; másfelől még eddig némileg alárendeltje is volt Barnabásnak. Aztán ez az út csak kísérlete is volt az ő apostolságának. Ettől fogva Barnabás hátra vonul. Pálnak csupa kísérőjévé lesz. Pál pedig mesteri hangot és szerepet ölt fel ⁶⁾.

13. §. Pál további útja. Perga - Antiókia.

46-ik év
Perga.

Az apostolok elvégezve ezuttal teendőiket Cyprusban, Paphosban hajóra ültek és kis Ázsia partvidékei felé utaztak. Elmentek Pergába. Hogy ez útjuk terv szerint történt-e, bizonytalan. Valószínűleg azért jöttek ez irányban, mert Paphos és Perga közt kereskedelmi tekintetben összeköttetés lévén, folytonosan jártak a hajók egyik városból a másikba, Neupaphosig tengeren, onnan a Cestus folyón fel Pergáig. Görögország hanyatlása után kis Ázsia

¹⁾ Csel. 13, 6. — ²⁾ Dio Cass. 54, 4. — ³⁾ Csel. 13, 6. Joseph. Fl. Antiq. XX, 7. 2. — ⁴⁾ — Csel. 13, 11 — ⁵⁾ De viris ill. 5. — ⁶⁾ Csel. 13, 1—13.

parti tartományai voltak a világ legműveltebb vidékei. Különösen Pergamum tűnt ki. Ez állott a haladás élén. Innen támadtak a legkitünőbb irodalmi férfiak, mint pergai Apollonius, Aratus, halikarnasszi Dénes, Strabo, Epiktet, Dio Chrysostomus, Pausanias, Dioscorides, aphrodisiaszi Sándor, trallesi Sándor, Soranus, efezusi Rufus, Aretaeus, Galen és Phlegon.

Ámde mind eme jelességek mellett is egy közös, de hátrányos jellemvonása volt e tartományoknak. Könnyelműek és hitetlenek voltak, ugyannyira, hogy Palestina után kis Ázsia volt a leghitelenebb tartomány a világon. Itt volt a legnagyobb ellenhatás a régi diána-cultus és a positiv philosophia iránt. Pedig p. o. Perga épen oly központja volt a diána-cultusnak, mint Efezus. Ha a kaptaphrygekre, montanistákra és pepuzai Priscillára visszaemlékezünk, látni fogjuk, hogy egész vidékek bele voltak sülyedve a mysticizmusba.

Egyptomi és Cyrene után kis Ázsiában volt legtöbb zsidó, kiknek itt nagy gyülekezeteik voltak. E zsidók távol levén Palestinától, jó viszonyban éltek a pogányokkal ¹⁾. A pogányok gyakran eljártak a zsidók synagógáiba ²⁾, sőt nem ritkán özsze is házasodtak. Ugy kell lenni, hogy Pál felhasználta azt az előnyt, a mit e jó viszony neki nyújtott, és hirdette az evangeliumot Pergában. Azonban ha így volt is, nem sokat tudunk róla, mert a Pergában történt eseményekből csupán egy maradt fen. Az t. i. hogy Pál itt meghasonlott Márkussal, s ez otthagya a társaságot, visszament Jeruzsálembe ³⁾.

Pálnak Márkussali szigoru bánásmódja fájt ugyan Barnabásnak, kinek az utóbbi közeli rokona volt ⁴⁾. De miután egyfelől ketten tervezték volt, hogy kis Ázsiát beutazzák; másfelől hozzá is volt már szokva a Pál intézkedéseire, ez alkalommal nem vált el Páltól. Bennebb mentek tehát a szárazföldre s Bergphrygián át, mintegy 40 mértföldnyi útazás után megérkeztek pisidiai Antiókiába, mely a félsziget közepén van egy fenlapályon ⁵⁾.

Itt a két apostol szokása szerint a következő szombaton a synagógába ment, a hol másokkal együtt részt vettek az isteni tiszteletben ⁶⁾. Miután az írástudók és előljárók a törvényből és prófétákból a szokott fejezeteket felolvasták, megkérdettték szokás

Pisidiai
Antiókia.

¹⁾ Csel. 14, 1. 5. — ²⁾ Csel. 13, 44. 14, 1. — ³⁾ Csel. 13, 13. — ⁴⁾ Csel. 15, 37—39. — ⁵⁾ Csel. 13, 14. — ⁶⁾ Csel. 13, 14—16. s köv.

szerint a kegyesnek látszó két idegent, ha nem kívánnának-e vagy egy épületet szót intézni a gyülekezethez: „ha vagy on valami intő beszédek a községhez, szóljatok“. E felszólításra Pál felállott és beszélt. Eléadta Jézus tudományát, halálát és feltámadását ¹⁾, s ezek által akkora benyomást tett reájok, hogy kérték, miszerint „a következő szombaton is prédikálnák nekik e beszédeket“ ²⁾. Midőn a synagógából eloszlottak, nagy számu zsidó és proselyta követte őket. Pál és Barnabás e jó eredmény után egész héten működtek az isten országa terjesztésében, ugyanynyira, hogy még a pogányok újságvágyát is felébresztették.

A következő szombaton az egész város összegyűlt a synagógába. De az orthodox zsidók érzelmei az apostolok sikere miatt megváltoztak. Megbánták, hogy a multkor akkora türelemmel voltak irántok. Felingerelték a tömeget az apostolok ellen, a tömeg pedig az előjárókat. Vita keletkezett, melybe káromlások és sértegetések vegyültek ³⁾. Pál és Barnabás e vihar elől visszavonultak. De mielőtt kimentek volna, kijelentették a zsidóknak: „Nektek kellett először az isten igéjét hirdetni; de mivelhogy megvetitek azt, és magatokat méltatlanoznak itélitek (bizonyítjátok) az örök életre, imé a pogányok közé menyünk ⁴⁾.“ Csakugyan Pál e pillanatban el is határozta magában, hogy a pogányokhoz menyen. Átlátta, hogy a jövő a pogányoké, és hogy ez új talaj jobb gyümölcsöt terem. E pillanat őt a pogányok apostolává tette.

A pogányokhoz való áttérését csakhamar dús siker koronázta Ántiókiában. Az ántiókiai nép, daczára ős vallása ritka szép cultusának, nagy hajlamot mutatott a monotheismus iránt. S minthogy az új vallás nem kívánt körümetékedést és nem voltak elhordozhatatlan, bosszszantó, kisszerü rendszabályai, mint a zsidóknak, ezért sokan már az első alkalommal megtértek és valódi keresztényekké lettek. Rövid idő alatt tekintélyes számu gyülekezet alakult, a mely mintegy központja lett az apostolok további működésének ⁵⁾. Innen jártak ki a szomszéd vidékekre.

Azonban az ántiókiai zsidók nem nézték tétlenül az apostolok sikeres működését. Az irigység nem engedett nyugtot nekik. Az orthodox párt cselszövényt szőtt az apostolok ellen. S ez okból

¹⁾ Csel. 13, 16—41. — ²⁾ Csel. 13, 42. — ³⁾ Csel. 13, 44—46. s köv. — ⁴⁾ Csel. 13, 46. — ⁵⁾ Csel. 13, 49.

a nőkhez fordult. Rávette az előkelőbb zsidók nejeit, hogy férjeiket beszéljék rá Barnabásnak és Pálnak a városból való kiűzésére. És csakugyan sikerült is a csel, mert egy hatósági parancs kiűzte őket a városból ¹⁾).

14. §. Az apostolok Ántiókiából elmennek Ikoniumba, Lystrába és Derbébe, de újra visszatérnek.

Az apostolok így kiűzetve pisidiai Ántiókiából, egyenesen Lykaónia felé fordultak, s mintegy öt napi gyaloglás után megérkeztek Ikoniumba. Itt számos zsidó és tekintélyes synagóga volt. Pál és Barnabás szokásuk szerint bementek a synagógába és ott prédikáltak. E prédikációkra mind a görögök, mind a zsidók közül számosan tértek meg. Ugy látszik, hogy az apostolok hosszasan időztek itt. S ez ittmulatásukat arra használták, hogy Ikoniumot az apostolság második központjává tegyék. Tertullian azt mondja, hogy Pál ez idő alatt tanítványnőinek egyik legszebbikét, Theklát meghódította ²⁾. Már hogy ez valósággal így történt-e, vagy nem, az reánk nézve mindegy. Annyi tény, hogy Thekla az új vallásnak buzgó terjesztője, s Pálnak követője lön.

47-ik év
Ikonium.

De az apostolok itt, sem maradhattak menten a zsidók fondorkodásaitól. Az a vész, a mely elől nekik Ántiókiából menekülniök kellett, Ikoniumban is ismétlődött. Az orthodox zsidók felingerelték a pogányokat az apostolok ellen, ugyanynyira, hogy a város meghasonlott. A pogányok egy része a zsidók pártjára állott, a másik az apostolokkal tartott ³⁾. E zendülés következtében a nép tolongani kezdett, a hol csak az apostolok megkövezését lehetett hallani. Ezért sietve menekülniök kellett Ikoniumból is ⁴⁾.

Innen menekülve útjokat Lystra és Derbe felé vették. E két kis város közül legelőbb Lystrában hirdették az evangeliumot. Itt egy igen sajátságos eset történt Pál gyógyítása következtében. Ugyanis midőn egy alkalommal a nép össze volt gyűlve, Pál az evangelium hirdetése után egy sántát meggyógyított. S ez anynyira hatott a könnyen hívő lakosságra, miszerint azt gondolták, hogy két isten szállott le a halandók közé: „a z istenek jöttek mi hozzánk emberi ábrázatban“ ⁵⁾. Az a hit, hogy az iste-

48-ik év
Lystra.

¹⁾ Csel. 13, 50. — ²⁾ Tertullian, De baptismo, 17. Tischendorf Acta apost. apocr. p. 4. etc. — ³⁾ Csel. 14, 2. 4. — ⁴⁾ Csel. 14, 6. 2 Tim. 3, 11. ⁵⁾ Csel. 14, 11. s köv.

nek emberi ábrázatban a földre szállanak, nagyon el volt terjedve a görögök közt. Hitregéik szerint különösen Zeus (Jupiter) és Hermes (Merkur) gyakran érintkeztek az emberekkel, s ilyenkor együtt utaztak. Ez okból Barnabást, a ki Pálnál magasabb volt, Zeusnek, Pált pedig, a ki rendesen „a beszédben előljáró” volt, Hermesnek tartották. A papok és a nép azt hívták, hogy miután az isten (Jupiter) saját városában megjelent, kijelentés fog történni, ezért már készülleteket is tettek az áldozatra. A bikák már elé voltak vezetve és felkoszoruzva, s a templom felvirágozva, hogy a papok a községgel áldozzanak nekik. Midőn így minden készen volt, s már már áldozni készültek, ekkor érkezett a hely színére Pál és Barnabás, a kik ezt látva, ruháikat megszagatták, s tudtára adták a népnek, hogy ők is emberek: „mi is emberek vagyunk, és olyan indulatok vannak bennünk, mineműek ti bennetek”¹⁾. Az apostolok ez esetből meggyőződve a felelő, hogy a pogányok egészen másként fogják fel a csodákat, mint a zsidók, ezért inkább istent prédikálták nekik, mint Jézust. Innen beszédök inkább deismus lőn²⁾.

Ugy látszik, hogy Lystrában kevés zsidó volt. Ezért az apostolok egy ideig csendesen működhettek itt. Fel is használták e háborítatlanságot, s csak hamar sokakat térítettek meg, a kikből egy kis gyülekezetet alakítottak. A megtérítettek között nevezetes volt egy Loide nevű öreg aszszony, ennek leánya Eunice és ez utóbbinak egy 15 éves fia Timotheus³⁾. Azonban egy idő múlva itt is meg lőn zavarva az apostoli munkásság. Az itteni sikeres térítéseknek híre csakhamar elhatott Ikoniumba és pisidiai Antiókiába; azokba a városokba, a honnan a zsidóknak sikerült őket elűzniök. E siker dühössé tette az ott lakó zsidókat. Követeket küldöttek tehát Lystrába, hogy itt lázadást idézzenek elé. Ez sikerült is. A lázadók megfogták Pált, kivitték a városból, megkövezték⁴⁾ és félhalva hagyták ott. De a tanítványok segélyére jöttek és bevitték a városba.

Derbe.

Lystrából Pál Barnabással másnap Derbébe utazott. Ugy látszik, hogy az apostolok jó földre, az új vallás iránt fogékony emberekre találtak a pogányok közt. Derbében is hoszszasan mulattak és sokakat térítettek meg. S valamint Lystrában, ugy itt is

¹⁾ Csel. 14, 15. — ²⁾ Csel. 14, 15—17. — ³⁾ 2 Tim. 1, 5, 3, 15. — ⁴⁾ Csel. 14, 19. 2 Tim. 3, 11.

gyülekezetet alakítottak. E két gyülekezet volt az első, a mely pogányokból alakult.

A római hatóság Augustus császár idejében, s az ő halála után is Galatiának nevezte a következő kis ázsiai tartományokat: 1. a tulajdonképi Galatiát; 2. Lykaoniát; 3. Pisidiát; 4. Isauriát; 5. Bergphrygiát Apollonia és Antiókia városokkal együtt¹⁾. E tartomány fővárosa Ancyra volt. Ugy látszik, hogy Pálnak a volt szokása, hogy a tartományt ő is a római hatóság által adott hivatalos néven nevezze. Innen Galatiának nevezte e vidéket pisidiai Antiókiától Derbéig, s az itteni keresztények előtte galatabeliek voltak. Ez magyarázza meg a Galatabeli levél sajátját, a mely nem látszik egyes gyülekezethez irva lenni.

Derbe, mint egy kis központ Lycaoniában, mindig fontos volt Pál előtt. S minthogy ez saját teremtménye volt, mindig szívesen emlékezett reá. Innen vette később magához két úti társát Timotheust és Cájust²⁾. Minthogy e kis város oly kedves volt előtte, több évig működött itt. Ekkor kedve kerekedett újra meglátogatni Antiókiát, az anyaegyházat, Syriában, a honnan missióját nyerte. Ez okból Barnabással visszaindultak azon az úton, a melyen jöttek, s másodszer is meglátogatták Lystrát, Ikoniumot és pisidiai Antiókiát.

Az apostolok visszatérnek pis. Antiókiába.

A cselekedetek könyvéből azt látjuk, hogy az apostolok e visszatérésök alkalmával újból időztek e városokban, „a tanítványoknak elméjüket erősítvén és intvén, hogy megmaradnának a hitben“³⁾. Továbbá némileg rendezték a gyülekezeteket, a mi azonban még ekkor csak anynyiból állott, hogy mindenik számára egy öregebb férfit választottak felügyelőnek, a ki az ők távollétökben a jó rendre ügyeljen, s a gyülekezet többi tagjaival annak gyarapodásán munkáljon⁴⁾. Kezdetben enyryiből állott a püspök vagy felügyelő teendője, a kit görög névvel ἐπίσκοπος-nak, πρεσβύτερος-nak, vagy κυβερνήτης-nek neveztek; de a ki a gyülekezet többi tagjaival tökéletesen egyenlő volt.

Az első gyülekezeteket rendezik.

15. §. Az apostolok első ténitői útjokat bevégezlik és hazamennek Syriába.

Az apostolok korábbi vágyuk által indittatva, búcsut vettek az antiókiabeliektől. S miután ezek „öket az urnak ajánlák“, el-

50-ik év Perga.

¹⁾ Perrot, De Galat. prov. Rom. p. 39. etc. — ²⁾ Csel. 16, 1. 2. 20, 4. — ³⁾ Csel. 14, 22. — ⁴⁾ Csel. 14, 23.

mentek Pergába. Itt sikerrel hirdették az evangéliumot. Innen Attaliába, onnan pedig Seleucián át Syria fővárosába, Antiókiába, útaztak, a honnan ezelőtt öt évvel missiójukat nyerték, s a hol az atyafiak őket isten kegyelmébe ajánlották volt.

Antiókia.

Midőn az apostolok ez első térítői útjából Antiókiába hazaérkeztek, az atyafiak lelkesen fogadták, a mely lelkesedés egyébiránt az apostolok eljárásának helyeslése volt. Pál és Barnabás elbeszéltek nekik, a miket végbevittek. Elbeszéltek utazásukat, szenvedéseiket, örömeiket és sikeröket. Elmondották „mely nagy dolgokat cselekedett az isten ő általok, és hogy (t. i. maga Isten) a pogányoknak kaput nyitott az üdvösségre“¹⁾. A Csel. 14, 28. verse szerint „sok ideig lakának itt a tanítványokkal“. Ezalatt új erőt merítettek az apostoli szellemnek és egyetemességnek eme forrásából. Azonban Pál ez idő alatt sem pihent, folytonosan működött az anyaegyházban. E működése alatt térítette meg Titust²⁾, egy pogány fiatal embert, a kit később állandó társul vett maga mellé³⁾.

Pálnak ez első térítői útjából semmi irata nem maradt fenn. Ha irt is, elveszett mindegyik nyom nélkül.

Igy végződött a két apostolnak, Pálnak és Barnabásnak, a keresztény vallás valódi alapítóinak első nagy térítői útja. És így szép volt az eredmény, a mit a missiót adó antiókiai anyaegyháznak fel tudtak mutatni. Midőn az apostolok magokat a megtett út fáradsalmaitól már némileg kipihenték és a keresztény vallás további terjesztésére újabb lelkesedést és szellemi erőt nyertek, ismét újabb térítői út létesítése tervén kezdettek munkálni. Azonban egy közbejött esemény e második terv létesítését egy ideig megakadályozta, vagyis inkább hátravetette. E közbejött esemény az egyházat veszélylyel fenyegető körülmények kérdési kérdés volt, a minek káros hatása majdnem lerontotta azt, a mit Jézus és az apostolok építettek. E kérdés volt az, a mivel Pálnak további működései közben minduntalan küzdenie kellett, s a mi levelei szellemére befolyást gyakorolt.

Simén Domokos.

¹⁾ Csel. 14, 27. — ²⁾ 2 Kor. 8, 23. — ³⁾ Gal. 2, 1. s. Tit. 1, 4.